

Onderzoek verwachte effecten Windpark Bouwdokken op Deltapark Neeltje Jans

Rapportage in opdracht van:
E-Connection

April 2011

Projectnummer
ECON.10.160

ZKA *Consultants & Planners*
Postbus 4833
4803 EV Breda
tel.: 076-5658877
fax: 076-5656489
e-mail: info@zka.nl
www.zka.nl

INHOUDSOPGAVE

1.	INLEIDING	1
1.1.	Aanleiding	1
1.2.	Vraagstelling	1
1.3.	Leeswijzer	1
1.4.	Verrichte werkzaamheden	2
2.	SCHETS UITGANGSSITUATIE	3
2.1.	Inleiding	3
2.2.	Verduurzaming energie	3
2.3.	Plan Windpark Bouwdokken	4
2.4.	Locatieanalyse	5
3.	DELTAPARK NEELTJE JANS	7
3.1.	Inleiding	7
3.2.	Strategie: meer accent op plezier en vermaak	7
3.3.	Bezoek: aantal bezoekers stabiel en sterk accent op verblijfsmarkt	8
3.4.	Verwachting autonome ontwikkeling	9
4.	EFFECTEN WINDPARK BOUWDOKKEN	11
4.1.	Inleiding	11
4.2.	Literatuurstudie	11
4.3.	Interviews	14
4.4.	Resumé	17
5.	CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	18
5.1.	Conclusies	18
5.2.	Aanbevelingen	18

1. INLEIDING

1.1. Aanleiding

De Provincie Zeeland heeft een landelijke taakstelling voor het oprichten van windturbines in Zeeland. Hiertoe werkt de Provincie Zeeland met partners samen aan nieuwbouw van windparken, zoals bij de Bouwdokken op de Oosterscheldekering. Dit is een initiatief van Windpark OSK BV, waarvoor E-Connection de vergunningen verzorgt. De Bouwdokken maken deel uit van het voormalige werkeiland Neeltje Jans, waar ook Deltapark Neeltje Jans is gevestigd. Het beoogde windpark bestaat uit negen windturbines met elk een vermogen van circa 6 MW.

De Gemeente Veere is voornemens medewerking verlenen aan dit initiatief. Mede omdat het gebied in het Omgevingsplan Zeeland is aangewezen als concentratiegebied voor het opwekken van windenergie. Bovendien voldoet Windpark Bouwdokken aan de geldende wet- en regelgeving, waaronder de wet- en regelgeving met betrekking tot geluid en slagschaduw. Tijdens de gemeenteraadsvergadering heeft Deltapark Neeltje Jans gevraagd om een aanvulling op het milieueffectrapport waarin de effecten op hun activiteiten beschreven worden. Zij vreest namelijk voor een daling van het (herhalings)bezoek aan het park. E-Connection wil graag tot de ontwikkeling van een gezamenlijk gedragen project komen. In dit kader heeft zij ZKA gevraagd onderzoek te verrichten naar de mogelijke positieve en negatieve effecten van het windpark op Deltapark Neeltje Jans.

1.2. Vraagstelling

Windpark OSK BV heeft **ZKA Consultants & Planners** gevraagd de mogelijke positieve en negatieve effecten van het windpark op Deltapark Neeltje Jans te onderzoeken. Aanvullend is gevraagd om te beschrijven of de huidige windturbines bij de Vluchthaven van Neeltje Jans effect hebben gehad op het strandbezoek aldaar en zo ja, wat hiervan de oorzaak kan zijn geweest.

De onderzoeksvragen zijn als volgt geformuleerd:

1. Heeft Windpark Bouwdokken effect op de aantallen bezoekers? Zo ja, welk effect en wat is hiervan de oorzaak?
2. Heeft Windpark Bouwdokken effect op de verblijfstijd van de bezoekers? Zo ja, welk effect en wat is hiervan de oorzaak?
3. Heeft een windturbine extra aantrekkingskracht op (potentiële) bezoekers?
4. Op welke manieren kan de aanwezigheid van het windpark het Deltapark aantrekkelijker maken voor (potentiële) bezoekers?

1.3. Leeswijzer

Deze rapportage is als volgt opgebouwd:

- Hoofdstuk 2 beschrijft de uitgangssituatie en context;
- In hoofdstuk 3 is ingegaan op Deltapark Neeltje Jans;
- In hoofdstuk 4 worden de verwachte effecten van Windpark Bouwdokken geanalyseerd;
- Tot slot zijn in hoofdstuk 5 de conclusies en aanbevelingen uiteengezet.

1.4. Verrichte werkzaamheden

Voor dit onderzoek zijn de volgende werkzaamheden uitgevoerd:

- Startbespreking;
- Deskresearch en interpretatie van Windpark Bouwdokken;
- Locatiebezoek Neeltje Jans;
- Gesprek met directie/management van Deltapark Neeltje Jans;
- Inventarisatie dagtoeristisch aanbod en ontwikkelingen, met behulp van data, publicaties en aangevuld met interviews met gemeenten/provincie voor nieuwe 'attracties';
- Literatuurstudie (onderzoeken en publicaties op het snijvlak windenergie en toerisme);
- Internationale benchmark. Voor drie vergelijkbare situaties is een gerichte casestudie uitgevoerd door (telefonische) interviews met sleutelpersonen of marktbetrokkene;
- Inventarisatie van publieksgerichte concepten (edutainment) voor windparken;
- Aanvullende markt- en doelgroepanalyse voor dagrecreatie op basis van deskresearch van statistische gegevens, aangevuld met eigen expertise;
- Telefonische interviews met gebruikers van het dagstrand;
- Interpretatie analyses en interne brainstorm;
- Rapportage.

2. SCHETS UITGANGSSITUATIE

2.1. Inleiding

In dit hoofdstuk is de uitgangssituatie geschetst. Allereerst beschouwen we de context van de verduurzaming van energie (2.2.). Daarna is ingegaan op de beoogde plannen van Windpark Bouwdokken (2.3.). Tot slot is een analyse van de locatie gemaakt (2.4.).

2.2. Verduurzaming energie

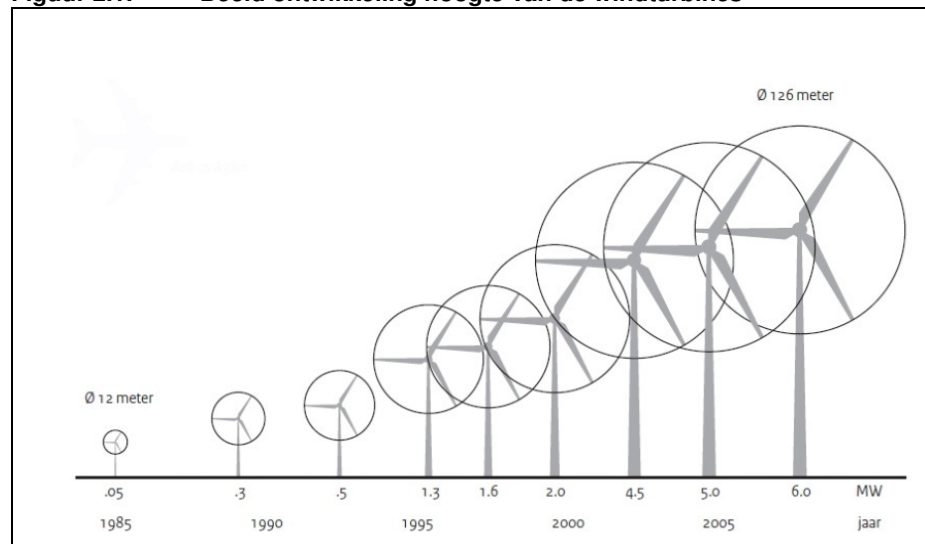
Overheid stimuleert productie duurzame energie

De verwachting is dat de wereldbevolking deze eeuw nog drastisch zal toenemen en nieuwe economieën mogen zich in een grote opmars verheugen. Met als gevolg dat de wereldwijde energievraag fors zal gaan stijgen. Zolang we sterk afhankelijk zijn van fossiele brandstoffen gaan prijzen omhoog en zijn we op termijn niet meer zeker van voldoende aanvoer en zijn er risico's met betrekking tot een verandering van het klimaat (opwarming van de aarde door CO₂ uitstoot). Duurzame energie (zoals windenergie, zonne-energie en biomassa) is beter voor het milieu dan fossiele energie en het maakt Nederland minder afhankelijk van landen die olie en gas produceren. De overheid stimuleert daarom de duurzame productie van elektriciteit en gas. Het wordt steeds duidelijker dat duurzame energie en met name windenergie belangrijker wordt. Dit heeft deels te maken met het bewustzijn ten aanzien van de klimaatverandering maar ook met de stijging van de energieprijzen.

Nieuwe generatie windturbines

De techniek op het gebied van windenergie is volop in ontwikkeling. De trend is dat er grotere windturbines komen die meer vermogen leveren. Dat maakt dat er wordt gesproken over 'de nieuwe generatie windturbines'. Figuur 2.1. geeft de ontwikkeling weer van de grootte van de windturbines door de jaren heen.

Figuur 2.1. Beeld ontwikkeling hoogte van de windturbines

Bron: Windmolens hebben landschappelijk verhaal nodig, Rijksadviseur voor het landschap, 2009.

Experts geven aan dat het vermogen dat de huidige generatie windturbines levert het dubbele is van de oudere en kleinere windturbines van de vorige generatie. De verwachting is dat de nieuwe generatie windturbines, in combinatie met het toenemend belang van duurzame energieopwekking, in de toekomst zal leiden tot de bouw van meer windturbines¹. Zowel op land als op zee zullen windturbines van deze nieuwe generatie geplaatst gaan worden, omdat ze efficiënter zijn. Daarnaast zullen veel oudere modellen vervangen worden door grotere en efficiëntere windturbines.

Zeeland blijft als echte ‘windprovincie’ achter met windenergie

Anno 2009 telde de provincie Zeeland 206 windturbines met een vermogen van in totaal 208 megawatt. Hiermee staat de provincie qua elektriciteitsproductie uit windenergie op een vierde plaats (na Flevoland, Groningen en Zuid-Holland). Provinciaal is er een beleidsopgave voor meer duurzame energieproductie. Specifiek voor windenergie is het provinciale beleid vooral gericht op het halen van de capaciteitsdoelstelling². De doelstelling voor Zeeland is 400 megawatt in 2012³. Nieuwe windturbines zullen geconcentreerd worden op de concentratiegebieden. De Oosterscheldekering, de beoogde locatie voor Windpark Bouwdokken is één van de concentratiegebieden⁴.

2.3. Plan Windpark Bouwdokken

Het plan op hoofdlijnen

De beoogde locatie van Windpark Bouwdokken zijn de dammen van de Bouwdokken op het voormalig werkeiland Neeltje Jans in de gemeente Veere. Het plan gaat uit van negen windturbines van elk 6 MW. In onderstaande tabel zijn enkele kenmerken weergegeven van het beoogde windpark en de windturbines.

Tabel 2.1. Kenmerken van windpark Bouwdokken

Kenmerken	
<i>Kenmerken van het windpark</i>	
Aantal windturbines	9
Opgesteld vermogen (MW)	54
<i>Kenmerken van de windturbines</i>	
Vermogen (MW)	6
Rotordiameter (m)	126
Ashoogte (m)	117
Aantal rotorbladen	3
Levensduur	> 20 jaar

Bron: Samenvatting MER Windpark Bouwdokken

De windturbines zoals beoogd voor Windpark Bouwdokken zijn uniek te noemen. Ze komen in Nederland in deze afmeting nog niet voor op het land. Dergelijke windturbines zijn momenteel al wel te vinden in het noorden van Duitsland en offshore op de Noordzee.

¹ Bron: Energieonderzoek Centrum Nederland.

² Bron: Provincie Zeeland.

³ Bron: Provincie Zeeland, Strategienota Energie- en Klimaatbeleid 2008-2012.

⁴ De andere 3 concentratiegebieden zijn het Sloegebied, de Kanaalzone en het Schelde-Rijnkanaal.

De windturbines zijn opgesteld volgens het blokkenmodel, zoals reeds meerdere windparken bij de Oosterscheldekering zijn gebouwd. De locaties van de windturbines zijn zo vastgesteld dat ze binnen de planlocatie in de overheersende windrichting (zuidwest) op een maximale afstand uit elkaar staan. Dit heeft tot gevolg dat eventuele zog-effecten⁵ worden beperkt en de opbrengst per windturbine hoger is. In figuur 2.2. zijn de beoogde negen windturbines weergegeven, windturbine 9 is gepland op het terrein dat in gebruik⁶ is bij Deltapark Neeltje Jans en windturbine 8 nabij de parkeerplaats van het Deltapark.

Figuur 2.2. Ligging Windpark Bouwdokken

Bron: Samenvatting MER Windpark Bouwdokken

2.4. Locatieanalyse

De beoogde locatie van Windpark Bouwdokken is gelegen op de Oosterscheldekering, de 9 kilometer lange wegverbinding tussen Schouwen-Duiveland en Noord-Beveland (onderdeel van de N57). De Bouwdokken zijn gelegen aan de binnenzijde van de Oosterscheldekering. Het zijn oude restanten van de bouwperiode van de pijlers van de kering. Aan de buitenzijde van de Oosterscheldekering is een dagstrand gelegen. Aan de binnenzijde ligt Deltapark Neeltje Jans. In het water bij Deltapark Neeltje Jans staat de Klimpijler⁷. Tevens is in de Bouwdokhaven een onderneming gevestigd op het gebied van aquacultuur. Op de kaart op de volgende pagina is de locatie van Windpark Bouwdokken aangegeven.

⁵ Vermogensreductie die ontstaat als de onderlinge afstand van de windturbines afneemt.

⁶ Het terrein van Deltapark Neeltje Jans is eigendom van de Staat en wordt beheerd door Rijkswaterstaat. Deltapark Neeltje Jans heeft alleen erfpachtcontracten voor de locaties van het hoofdgebouw Delta Plaza, de Orkaanmachine en Aquapolis.

⁷ Bij de bouw van de Oosterscheldekering werden 66 pijlers gebouwd, 65 werden er geplaatst. Deze ene pijler wordt geëxploiteerd als klimpijler door Zeeland Buitensport.

Figuur 2.3. Ligging locatie in de regio

Belangrijke verkeersader

De provinciale weg N57 is een belangrijke verkeersader in Zuidwest Nederland. De weg verbindt de Zeeuwse eilanden Walcheren, Noord-Beveland, Schouwen-Duiveland, de Zuid-Hollandse eilanden Goeree-Overflakkee en Voorne-Putten en de Europoort met elkaar. Positief is dat de ligging aan de N57 zorgt voor een zichtlocatie van het Deltapark Neeltje Jans. De ligging aan de provinciale weg heeft verder tot gevolg dat op het buitenterrein van het Deltapark het geluid van het passerende verkeer te horen is.

Weidsheid uitzicht

De Oosterscheldekering scheidt de Noordzee en de Oosterschelde. De omgeving kenmerkt zich door aan de ene kant de natuurlijke uitstraling (zee, wind, vogels, etc.). Aan de andere kant karakteriseert de locatie zich door het technische karakter (niet natuurlijk) van de Deltawerken. De omgeving kent weinig bebouwing (naast het Deltapark Neeltje Jans en het Topshuis aan de overzijde van de N57). De locatie wordt dan ook gekenmerkt door de weidse uitzichten over het water. Door de ligging direct aan de zee, is het geluid van de wind, de meeuwen en andere vogels typerend voor de locatie.

Huidige windturbines bepalen landschap mede

Bij de Oosterscheldekering zijn reeds meerdere windparken gerealiseerd⁸ (zie figuur 2.4.). De eerste windturbines in dit gebied dateren uit begin jaren '90. Zoals uit de kaart en foto's kan worden afgelezen zijn windturbines geen onbekend verschijnsel in het landschap. In de figuur is de beoogde locatie van Windpark Bouwdokken aangegeven met een ster.

Figuur 2.4. Windturbines bepalend voor landschap

⁸ Windpark Roggeplaat (nummer 2 op kaart) telt momenteel 12 windturbines en wordt in 2012 vervangen door 4 windturbines van 2,3 MW. Windpark Neeltje-Jans (nummer 26 op kaart) telt momenteel 3 windturbines, hier komt in 2012 één windturbine van 3 MW bij. Windpark Roompotsluis (nummer 30 op kaart) telt thans 2 windturbines, in 2012 worden hier twee windturbines bijgeplaatst van 3 MW, waarmee de blokkenopstelling van de twee laatstgenoemde windparken gecompliceerd wordt. Windpark Jacobahaven (nummer 151 op kaart) telt 3 windturbines. Windpark Jacoba Rippolder (nummer 153 op kaart) telt 5 windturbines. Bron: Provincie Zeeland.

3. DELTAPARK NEELTJE JANS

3.1. Inleiding

Centraal in deze studie staan de te verwachten effecten van Windpark Bouwdokken op Deltapark Neeltje Jans. In dit hoofdstuk is ingegaan op de strategie (3.2.) en het bezoek (3.3.) van Deltapark Neeltje Jans. Tot slot gaat paragraaf 3.4. in op de verwachte autonome ontwikkeling. Dit hoofdstuk is mede gebaseerd op een persoonlijk gesprek met de directie van het Deltapark.

3.2. Strategie: meer accent op plezier en vermaak

Grootste dagattractie van Zeeland

Deltapark Neeltje Jans is thans met circa 300.000 bezoekers per jaar de grootste dagattractie van Zeeland (zie tabel 3.1). Het is een belangrijk symbool van de Zeeuwse strijd tegen het oprukkend water en de Deltawerken. Na het voltooiën van de Deltawerken in de jaren '80 is er op Neeltje Jans op initiatief van Rijkswaterstaat een informatie- en attractiepark geopend.

Tabel 3.1. Bezoekersaantallen attracties Zeeland

Naam	Plaats	Bezoekersaantal 2009
Deltapark Neeltje Jans	Vrouwenpolder	298.000
Voetbal Experience ⁹	Middelburg	200.000
Het Arsenaal	Vlissingen	160.000
Mini Mundi	Middelburg	100.000
Speelcircus Bambini	Vlissingen	80.000

Bron: Kenniscentrum Kusttoerisme

Accent meer op plezier en vermaak

Door de jaren heen is het park uitgegroeid van een publieksvoorlichtingscentrum naar een themapark. Twee belangrijke motieven¹⁰ om het Deltapark te bezoeken zijn:

- Educatie/informatief motief (exposities en deltawerken), 'highlight' van de provincie Zeeland en/of;
- Plezier en vermaak, een dagje uit in een pret/funpark.

Het park toont films en exposities over de Deltawerken en biedt de mogelijkheid om de Stormvloedkering te bezoeken. Verder zijn er onder meer zeehonden en zeeleeuwen, een orkaanmachine en aquaria. Inmiddels¹¹ maakt het park onderdeel uit van de Spaanse Aspro Ocio Group, die in een groot aantal Europese landen waterparken, dierentuinen en vakantieparken exploiteert. De strategie van de organisatie is om meer accent te leggen op plezier en vermaak van de bezoekers. Beleving en interactie zijn daarbij de kernwoorden.

⁹ Deze attractie is eind 2009 geopend. Dit betreft een prognose voor het eerste volledige exploitatiejaar. Het exacte bezoekersaantal is niet bekend, wel is bekend dat deze prognose behaald is (Kenniscentrum Kusttoerisme).

¹⁰ De motieven horen bij verschillende mensen en momenten. Het kan dus zo zijn dat iemand het ene jaar het Deltapark bezoekt met een educatief motief en het jaar er na voor een dagje plezier/vermaak.

¹¹ Sinds medio 2008.

Figuur 3.1. Plattegrond Deltapark Neeltje Jans

3.3. Bezoek: aantal bezoekers stabiel en sterk accent op verblijfsmarkt

Deltapark trekt met name verblijfsstoeristen

Jaarlijks trekt Deltapark Neeltje Jans circa 300.000 bezoekers¹². Het aantal bezoekers is vanaf 2002 stabiel te noemen, met een piek van 325.000 bezoekers in 2004. Ongeveer 70% van de bezoekers van het Deltapark zijn verblijfsstoeristen die in Zeeland op vakantie zijn. Deze doelgroep is dus erg belangrijk voor het park. Juli en augustus zijn hierdoor de piekmaanden voor het park. Het park trekt dan circa 50% van het jaarbezoek. De exploitatie is dus sterk seizoensmatig. Overigens speelt hierbij ook de aard van het park mee, er zijn relatief veel buitenvoorzieningen (ook met water), waardoor het park in de wintermaanden minder aantrekkingskracht heeft¹³.

Deltapark Neeltje Jans trekt jaarlijks ongeveer 50.000 zakelijke gasten en 250.000 dagtoeristen. Het park heeft geen abonnees. Bekend is dat slechts 10% van de bezoekers binnen 3 jaar terugkeert naar het park. Dit is inherent aan het feit dat verblijfsstoeristen de belangrijkste doelgroep zijn van het park (en deze doelgroep is sterk wisselend per jaar).

Figuur 3.2. Sfeerimpressie Neeltje Jans

¹² Volgens opgave van de directie is ongeveer 65% van de bezoekers afkomstig uit Nederland en circa 15% uit Duitsland.

¹³ In de wintermaanden is een deel van de attracties gesloten.

3.4. Verwachting autonome ontwikkeling

Weinig nieuw aanbod dagattracties

In het kader van deze studie is er contact geweest met de omliggende gemeenten en de VVV Zeeland. Op basis van deze gesprekken blijkt dat er op korte termijn louter enkele kleinschalige ontwikkelingen op dagrecreatief vlak verwacht worden (zie onderstaand tekstkader). Op het thema duurzame energie in combinatie met recreatie zijn geen plannen bekend. Naast de concentratie van toeristische voorzieningen rondom ZEP (Middelburg)¹⁴ zal er op korte termijn in Zeeland geen bovenregionale dagattractie in Zeeland komen.

Ontwikkelingen in de omliggende gemeenten:

- Gemeente Veere: in de gemeente bestaan plannen om een klimbos te ontwikkelen, tevens zijn er plannen voor de ontwikkeling van wellnessproducten en -activiteiten in de omgeving van Domburg;
- Gemeente Noord-Beveland: in Kamperland zijn er plannen voor een speel- en leerboerderij (op een agrarisch bedrijf). Tevens zijn er plannen voor enkele kleinschalige hotelontwikkelingen. Momenteel wordt gewerkt aan de upgrade van het havenkanaal in Kamperland (lasergame/Planetarium en kleinschalige detailhandel);
- Gemeente Schouwen-Duiveland: in de gemeente zijn enkele plannen voor het ontwikkelen van bezoekerscentra (gekoppeld aan natuurgebied). De plannen van het bezoekerscentrum op de Kabbelaarsbank (Grevelingen) is hiervan het meest concreet.

Verblijfsmarkt grillig en thuismarkt dun

Deltapark Neeltje Jans is zoals gezegd sterk afhankelijk van de verblijfsmarkt. De thuismarkt is erg dun gezien de lage bevolkingsdichtheid en de geprognoseerde krimp in de regio¹⁵. Als we de vakantiemarkt in Zeeland kort onder de loep nemen, blijkt dat het aantal overnachtingen de afgelopen jaren een grillig beeld laat zien. In de periode 2003-2009 is er 4 jaren sprake geweest van een daling, daarentegen daalde het aantal overnachtingen in deze periode in 2 jaren. Over de gehele periode daalde het aantal overnachtingen met ongeveer 10%.

Vasthouden bezoekersaantallen

In de grafiek op de volgende pagina is het aantal bezoekers van Deltapark Neeltje Jans afgezet tegen het aantal overnachtingen in Zeeland¹⁶. Hieruit blijkt dat Deltapark Neeltje Jans afgelopen jaren ondanks de grilligheid van de verblijfsmarkt en de kleine thuismarkt in staat is geweest haar bezoekersaantal op peil te houden¹⁷. Het park voert een strategie die hierop toeziet. Continue vernieuwing (en investeringen) is hiervoor wel noodzakelijk.

¹⁴ Het Zeeuws Evenementen Podium (ZEP) is een vrijetijdspark in Middelburg, waar ook Voetbal Experience en Mini Mundi gevestigd zijn (zie pagina 7).

¹⁵ Tot 2040 wordt in Zeeland een daling van de bevolking verwacht van circa 3% (Bron: CBS).

¹⁶ Bron: Kenniscentrum Kusttoerisme en CBS.

¹⁷ In 2004 is een piek waar te nemen in het aantal bezoekers (325.000 bezoekers). In maart van dat jaar werd Delta Plaza geopend door ZKH Prins Willem Alexander.

Op basis van de uitgevoerde analyse kan gesteld worden dat Deltapark Neeltje Jans komende jaren mag blijven rekenen op het marktaandeel en het aantal bezoekers dat zij thans heeft.

Figuur 3.3. Bezoek Deltapark Neeltje Jans - verblijfstoerisme in Zeeland¹⁸

¹⁸ Indexjaar 2003=100.

4. EFFECTEN WINDPARK BOUWDOKKEN

4.1. Inleiding

In dit hoofdstuk is ingegaan op de verwachte effecten van Windpark Bouwdokken op Deltapark Neeltje Jans. Eerst is ingegaan op de resultaten van de literatuurstudie die is uitgevoerd (4.2.). Vervolgens zijn de bevindingen van de interviews uiteengezet (4.3.).

4.2. Literatuurstudie

Veel toeristische gebieden zijn gelegen in mooie, veelal rustgevende landschappen. Windenergie zou de aantrekkelijkheid van de omgeving kunnen verminderen, wat een daling van het aantal bezoekers tot gevolg zou kunnen hebben. In het kader van deze studie is een literatuuronderzoek uitgevoerd, waarbij diverse studies en publicaties op het snijvlak van windenergie en toerisme zijn verkend¹⁹. Om het overzicht te bewaren zijn de bevindingen uit de literatuurstudie per land gerubriceerd.

Denemarken

De bakermat van de Europese windenergie ligt in Denemarken. Denemarken vormt daarom een goede basis voor vergelijking, lange termijn effecten zijn hier immers beter zichtbaar. De eerste windturbines stammen uit 1980, met 6.000 windturbines heeft Denemarken de hoogste dichtheid in windturbines ter wereld. Uit onderzoek²⁰ blijkt het volgende:

- Windparken lijken op basis van diverse onderzoeken onder bezoekers geen substantiële invloed op de ontwikkeling van de toeristische sector (noch positief, noch negatief) te hebben;
- Windparken kunnen een toeristische attractie met aantrekkingskracht zijn;
- Windparken worden in Denemarken gebruikt als marketinginstrument voor de Duitse markt. De Duitse toerist is bovengemiddeld geïnteresseerd in duurzaamheid en bijbehorende technologie;
- Mensen die dicht bij een windpark wonen zijn gemiddeld genomen positiever over uitbreidingen van het park dan mensen die verder weg wonen²¹.

Duitsland

Uit onderzoek naar de situatie in Duitsland blijkt uit de publicatie “Erneuerbare Energien²²” het volgende;

- Steeds vaker worden duurzame energievoorzieningen zoals wind- en waterkrachtcentrales ook gezien als toeristische attracties, met een stijgende belangstelling (zie kader verder in dit hoofdstuk);

¹⁹ Het aantal onderzoeken naar acceptatie en beleving van windturbines door recreanten/toeristen is nog relatief beperkt. Bovendien moet de kanttekening geplaatst worden dat de onderzoeken zijn uitgevoerd in een bepaalde context (veelal accent op verblijfstoerisme) en een deel van de onderzoeken is gedateerd (met als gevolg dat dit veelal gaat om kleinere windturbines van de vorige generatie. De afgelopen jaren is veel geïnvesteerd in de ontwikkeling van geluidsarme windturbines, de ontwikkeling van de techniek heeft ertoe geleid dat grotere windturbines niet per definitie meer geluid maken dan de kleinere windturbines. Zo is het brongeluid van de voorgenomen 6 MW windturbines van Windpark Bouwdokken gelijk aan de bestaande 3 MW windturbines bij Vluchthaven Neeltje-Jans (109 dB)).

²⁰ www.scotexchange.net/windfarm_main_report.pdf.

²¹ Dit sluit niet aan bij het NIMBY-principe (Not In My BackYard).

²² www.wind-energie.de/...A-Z/Tourismus/ne_Tourismus.pdf.

- Er zijn geen significante neveneffecten voor het toerisme merkbaar als gevolg van de groei in het aantal windturbines. Er is eerder sprake van groei in het aantal overnachtingen.

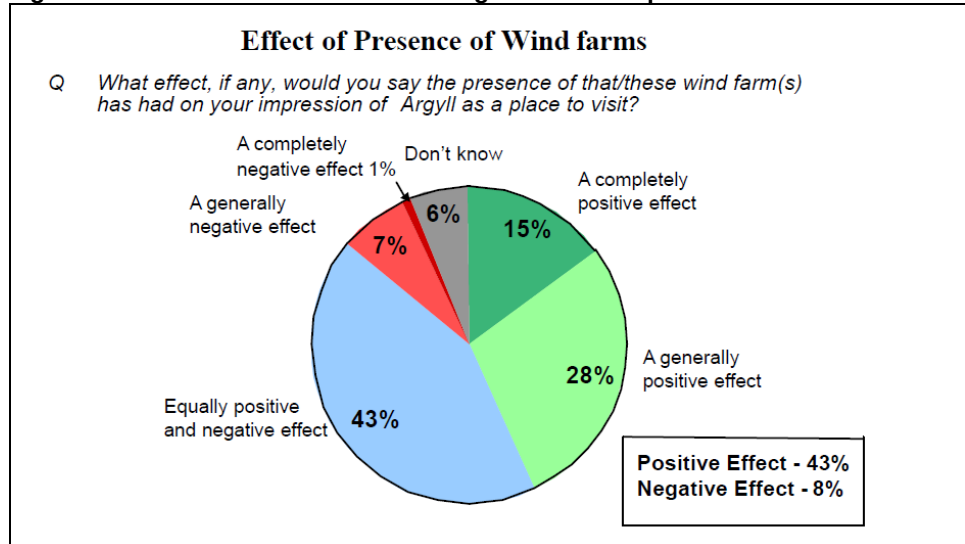
Schotland

De meest recente studie²³ naar de effecten van windparken op toerisme is uitgevoerd door de Schotse overheid (in 2008). In deze studie zijn 40 voorbeeldstudies uit Europa, de Verenigde Staten en Australië nader bekeken. De conclusies van dit onderzoek kunnen als volgt worden samengevat:

- De sterkste weerstand tegen windparken komt in de planningsfase van een nieuw plan;
- Er is geen bewijs voor een negatieve invloed op het toerisme;
- Een aanzienlijk deel van de mensen denkt dat er een verlies van landschappelijke waarde optreedt wanneer een windpark is gerealiseerd, echter een ander deel is van mening dat windparken zorgen voor een verbetering van de schoonheid van het gebied;
- Na verloop van tijd zijn windparken beter geaccepteerd (in vergelijking met vroeger, maar ook gedurende de totstandkoming van het windpark zelf);
- Uit enquêtes blijkt dat voor 93% van de respondenten de aanwezigheid van een windpark geen invloed heeft op de beslissing om de regio nogmaals te bezoeken.

In 2002 werd in Schotland een onderzoek uitgevoerd in 5 regio's. In dit onderzoek is aan ruim 300 toeristen gevraagd of de aanwezigheid van windturbines invloed heeft op het bezoek aan een gebied. In de figuur hieronder zijn de resultaten weergegeven van deze studie, slechts 8% geeft aan dat de aanwezigheid van windturbines negatief zou zijn voor hun bezoek, tegenover 43% positief.

Figuur 4.1. Effecten van de aanwezigheid van windparken in Schotland - 2002

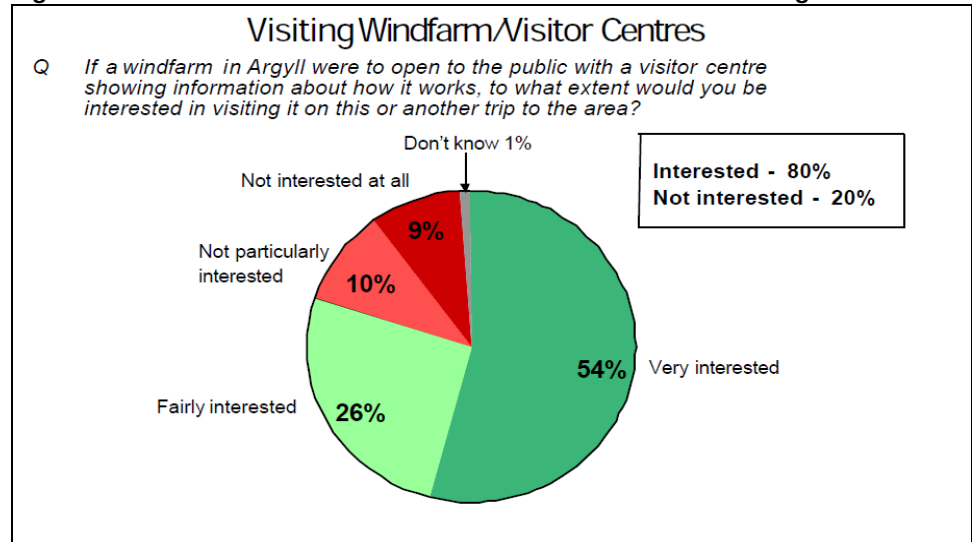

Bron: Tourist Attitude towards Wind Farms, Mori Scotland, 2002.

²³ Factsheet June 2010 | FactSheet 03 – renewableUK.

Vervolgens is de toeristen gevraagd of zij geïnteresseerd zouden zijn in een bezoekerscentrum in de nabijheid van het windpark. Opvallend is dat 80% van de toeristen interesse heeft in een dergelijke publieksvoorziening (zie figuur 4.2. op de volgende pagina).

Figuur 4.2. Interesse in bezoekerscentrum/informatievoorziening

Bron: Tourist Attitude towards Wind Farms, Mori Scotland, 2002.

Australië

In Australië zijn diverse consumentenonderzoeken²⁴ op het gebied van windenergie en toerisme uitgevoerd waarvan de belangrijkste bevindingen onderstaand zijn weergegeven:

- Analooq aan de bevindingen in Schotland is het waarschijnlijk dat de ontwikkeling van windenergieparken per saldo een positief effect hebben op het toerisme;
- Uit onderzoek onder de lokale bevolking blijkt dat 36% meer belangstelling heeft om het strand te bezoeken als er windturbines staan, het voor 55% niet uitmaakt en voor 8% is het een reden om het strand niet meer te bezoeken;
- Er bestaat een brede steun vanuit de toeristische verenigingen (South Australian Tourism Alliance en Victorian Tourism Industry Council) voor de ontwikkeling van duurzame energie, met als doelstelling dat 70% hiervan opgewekt wordt uit windenergie.

Figuur 4.3. Air de Somme (Frankrijk)

²⁴ AusWEA (Australian Wind Energy Association) – Wind Farms and Tourism (2003).

Best practices: publieksvoorzieningen rondom windparken

- Oostfriesland (Duitsland): In deze regio is een fietsroute ontwikkeld (250 km) langs historische molens en moderne windturbines. Tevens bestaat er de mogelijkheid te genieten van de uitzichten in een panoramische kabelbaan. Ook zijn er rondleidingen en is er een kleine kinderspeelplaats (*Bron: artikel Neue Energie 07/2004*).
- Whitelee (Schotland): bij het grootste windpark van Europa (140 windturbines/totaal 322 MW) is in september 2009 een bezoekerscentrum geopend. De eerste 3 maanden trok het centrum ongeveer 25.000 bezoekers, dit terwijl het gebied niet toeristisch is en bezoekers dus speciaal voor deze attractie komen. Het centrum heeft een tentoonstellingsruimte, een horecavoorziening en een kleine shop. Vanaf het bezoekerscentrum starten enkele routes door de omgeving (fiets- en ruiterroutes). Het bezoekerscentrum wordt geëxploiteerd door Glasgow Science Center (*Bron: artikel Wind Farms and Tourism, June 2010, Renewable UK*).
- Toronto (Canada): de Toronto Renewable Energy Co-operative (TREC) heeft een educatieve tentoonstelling aan de voet van de windturbine ontwikkeld (self-guided) met informatie en feiten over de windturbine en het voordeel van windenergie. De schatting is dat jaarlijks circa 250.000 mensen de tentoonstelling bezoeken en bijna 2.000 bezoekers een rondleiding met een gids ondernemen (*Bron: www.trec.on.ca/projects/wind-ed.html*).
- Air de Somme (Frankrijk): Deze innovatieve, milieuvriendelijke omgeving – bekroond met de Milieu-High Quality certificering – is gelegen langs de snelweg A16. Het vertegenwoordigt de toegangspoort tot de Picardische kust. Er is een windturbine die voorziet in een deel van de benodigde energie van het complex. Naast een tankstation en horecavoorzieningen biedt het project een winkel met streekproducten en mogelijkheden voor ontspanning in de natuur (fietsen, wandelen, etc.) (*Bron: www.baiedesomme.fr*)

Figuur 4.4. Visitor Center Whitelee (Schotland)

4.3. Interviews

4.3.1. Inleiding

In het kader van deze studie zijn diverse interviews uitgevoerd. Allereerst zijn om voorbeeldprojecten te identificeren onder meer sleutelpersonen uit de sector geconsulteerd. Daarna zijn telefonische interviews gehouden met vertegenwoordigers van voorbeeldprojecten (4.3.1.). Vervolgens is een kwalitatief verkennend onderzoek uitgevoerd naar de effecten van het reeds gerealiseerde Windpark Neeltje-Jans op het nabij gelegen dagstrand (4.3.2.).

4.3.2. Effect dagattracties

Indicaties uit expert gesprekken

In het kader van deze studie is vertrouwelijk gesproken met enkele sleutelpersonen die ruime ervaring hebben in de dagattractiesector. Zij geven aan geen effect te verwachten op de aantrekkingskracht van bezoekers door de komst van een windpark in de nabijheid van een dagattractie²⁵. De voornaamste reden is dat bezoekers doelgericht naar een attractie gaan. Ze laten zich niet weerhouden door omgevingselementen. De inhoud van de attracties is van doorslaggevend belang in de keuze voor een dagattractie.

Casestudies

Om inzicht te krijgen in de effecten van windparken op dagattracties is een casestudie uitgevoerd. Tijdens de zoektocht naar vergelijkbare projecten hebben wij drie dagattracties in Europa onderzocht waar in de nabijheid of op het park een windturbine staat:

- Bobbejaanland in Lichtaart (België);
- Panorama Wildpark Sauerland in Kirchhundem (Duitsland);
- Domein van Chevetonge in Namen (België).

De situatie van de benchmarkprojecten is overigens niet volledig vergelijkbaar met de situatie van Windpark Bouwdokken en Deltapark Neeltje Jans. Bij de voorbeeldprojecten ligt het initiatief van de bouw en plaatsing bij de dagattractie zelf. Bovendien gaat het bij de voorbeeldprojecten om slechts één windturbine, die overigens ook kleiner is dan de beoogde windturbines bij Deltapark Neeltje Jans.

Bobbejaanland

Enkele facts:

- Circa 800.000 bezoekers per jaar (6.500 abonnementen);
- 65% België, 30% Nederlands, 5% Duits;
- Attractiepark gericht op plezier en vermaak;
- Oppervlakte park circa 35 hectare;
- 1 windturbine van 0,66 MW (elektriciteit voor circa 300 huishoudens);
- Windturbine is geplaatst medio 2001;
- Rotordiameter 47 meter;
- Hoogte mast 65 meter.

Een gesprek met marketing manager Peggy Verelst van Bobbejaanland leert dat de windturbine geen effect heeft (gehad) op het aantal bezoekers aan het attractiepark. Negatieve uitingen van bezoekers over de windturbine zijn niet bekend. Een bezoek aan Bobbejaanland is doorgaans, door de hoogte van de entreprijs, geen impulsbezoek. Mensen plannen hun bezoek gemiddeld circa 10 dagen vooraf. Het motief om Bobbejaanland te bezoeken zijn de spectaculaire attracties en het plezier en vermaak tijdens een dagje uit. Omgevingsfactoren zijn dan ook niet van invloed.

De windturbine in Bobbejaanland is tussen de attracties van het park gelegen. Bij de windturbine is een kleinschalig informatiepunt (circa 85 m²). Het zogenaamde energiepaviljoen heeft een statisch karakter, er zijn enkele panelen en foto's te bekijken. Beleving en interactie is niet opgenomen, bovendien is er geen personeel inzet aanwezig.

²⁵ Hierbij is niet vermeld dat de reden van de consultatie de studie voor Windpark Bouwdokken bij Deltapark Neeltje Jans betrof.

Figuur 4.3. Windturbine in Bobbejaanland

Voor Bobbejaanland is de windturbine een icoon (landmark), omdat de windturbine van ver zichtbaar is als bezoekers via de snelweg aan komen rijden. Bobbejaanland gebruikt de windturbine zeer beperkt in haar communicatie. Eén keer per jaar vindt onderhoud plaats aan de windturbine, deze spectaculaire activiteit wordt gebruikt in media-uitingen.

De ervaringen bij de andere twee projecten liggen in de lijn van de ervaringen bij Bobbejaanland. De bezoekers komen doelgericht naar de dagattracties en de windturbine is niet van invloed (geweest) op het aantal bezoekers.

4.3.3. Effecten dagstrand Neeltje Jans

Om nader inzicht te krijgen in de ervaringen van bezoekers met windturbines, is een verkennend kwalitatief onderzoek uitgevoerd onder bezoekers van het dagstrand bij Neeltje Jans (aan de buitenzijde). Nabij het dagstrand staan drie windturbines (3 MW per stuk), deze zijn opgesteld op de Vluchthavendam. Van 1991 tot begin 2006 stond op deze locatie een windpark bestaande uit 8 stuks 250 kW windturbines. Deze acht windturbines, van een oudere generatie, produceerden ongeveer één tiende van de energie die met de huidige drie windturbines wordt geproduceerd.

Figuur 4.3. Windpark Neeltje-Jans

Wij hebben telefonische interviews uitgevoerd met circa 8 bezoekers van het dagstrand, tevens hebben wij gesprekken gehad met de exploitanten van de nabijgelegen strandpaviljoens (Atlantis en de Banjaard). Het dagstrand trekt, mede omdat er geen verblijfsrecreatie in de nabije omgeving is (niet op loopafstand), met name inwoners uit de regio. Op basis van deze gesprekken blijkt dat het belangrijkste motief om naar dit strand te gaan het sociale motief (ontmoeting van familie en vrienden) is. Ook het gratis parkeren op deze locatie is een belangrijke drijfveer om juist naar dit strand te gaan.

Zowel de bezoekers als de exploitanten van de strandpaviljoens geven aan dat er een tendens is waar te nemen dat het de afgelopen jaren drukker wordt op dit strand. Bezoekers geven aan geen enkele hinder te ondervinden van de windturbines. Ook de horecaondernemers hebben geen bezwaren tegen de huidige windturbines. Mensen vragen juist om informatie (vooral in het begin), deze wordt middels een informatiebord bij het parkeerterrein ook verstrekt. Horecaondernemers geven overigens wel aan dat de ligging van hun terras ten opzichte van de slagschaduw gunstig is²⁶.

4.4. Resumé

Op basis van het uitgevoerde onderzoek blijkt het volgende:

- Uit eerder uitgevoerde onderzoeken (literatuurstudie) blijkt dat windparken geen substantiële invloed hebben op de ontwikkeling van de toeristische sector (noch positief, noch negatief);
- Deze bevindingen worden ondersteund door de casestudies en de gesprekken onder de bezoekers van het dagstrand Neeltje Jans. Uit de cases zijn geen negatieve effecten op het bezoek gebleken. Bezoekers bezoeken een dagattractie doorgaans gericht, waardoor omgevingsinvloeden niet of nauwelijks van belang zijn (het gaat om de inhoud van de attracties, zowel voor incidentele als regelmatige bezoekers);
- Zeker aangezien Deltapark Neeltje Jans in vergelijking met de voorbeeldparken een zeer laag herhalingsbezoek kent en windturbines – anders dan bij de voorbeeldprojecten – reeds veel voorkomend zijn in het landschap, is het niet te verwachten dat het aantal (herhalings)bezoekers van Deltapark Neeltje Jans door Windpark Bouwdokken daalt.

²⁶ Als de slagschaduw op hun terras zou zijn gevallen, zou dit tot een afname van het bezoek en/of verblijfstijd geleid kunnen hebben en daarmee tot inkomstenderving.

5. CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

5.1. Conclusies

Op basis van de uitgevoerde studie kunnen de volgende conclusies getrokken worden:

- Provinciaal is er in Zeeland een beleidsopgave voor meer duurzame energieproductie. De Oosterscheldekering is één van de vier concentratiegebieden in Zeeland voor windenergie. In dit gebied zijn reeds meerdere windparken gevestigd. Het landschap wordt dan ook mede bepaald door de aanwezige windturbines;
- Door de ligging nabij zee en de Oosterschelde, is het geluid van de wind, het water, de meeuwen en andere vogels typerend voor deze locatie. Bovendien is door de ligging aan de N57 ook het passerend verkeer te horen op het buitenterrein van Deltapark Neeltje Jans. Ook de attracties van het Deltapark, zoals de Orkaanmachine en de technische installaties van Aquapolis zijn op bepaalde locaties duidelijk hoorbaar. Er is aldus een geluidsdeken aanwezig in het gebied, waardoor de hinder die bezoekers van de windturbine kunnen ondervinden op het gebied van geluid ons inziens mee zal vallen;
- Deltapark Neeltje Jans is afgelopen jaren ondanks de grilligheid van de verblijfstoeristische markt en de dunne thuismarkt in staat geweest haar bezoekersaantal op peil te houden op circa 300.000 bezoekers. Om dit vast te kunnen houden, moet Deltapark Neeltje Jans, net als voor dagattracties in het algemeen geldt, blijven vernieuwen en het park actueel houden. Mede gezien de verwachting dat er op korte termijn geen nieuwe bovenregionale dagattractie te verwachten is, is de verwachting dat Deltapark Neeltje Jans, als zij blijft vernieuwen, komende jaren mag blijven rekenen op het marktaandeel dat zij thans heeft;
- De literatuurstudie geeft geen bewijzen voor een mogelijke afname van het aantal bezoekers door de komst van een windpark. Evenzeer zijn er geen aanwijzingen dat de aanwezigheid van windturbines invloed zou kunnen hebben op de verblijfstijd;
- Ook uit de benchmark en de interviews komen geen aanwijzingen naar voren dat het aantal bezoekers zou kunnen afnemen door de aanwezigheid van het windpark. Wij verwachten dan ook dat door de realisatie van Windpark Bouwdokken ten opzichte van de autonome ontwikkelingen geen verandering in het aantal bezoekers zal optreden van Deltapark Neeltje Jans;
- De realisatie van Windpark Bouwdokken biedt kansen voor Deltapark Neeltje Jans om te vernieuwen door middel van een educatieve attractie op het gebied van windenergie als duurzame energievorm.

5.2. Aanbevelingen

De volgende aanbevelingen kunnen gedaan worden:

- Aandachtspunt voor Neeltje Jans is verwachttingsmanagement. Door bezoekers vooraf te informeren en nieuwsgierig te maken, valt de ervaring tijdens het bezoek naar alle waarschijnlijkheid mee (bijv. geluid of visueel);
- Deltapark Neeltje Jans zal, zoals reeds aangegeven en gangbaar is in de sector, moeten blijven vernieuwen om aantrekkelijk te blijven voor bezoekers. Wanneer rondom het thema windenergie een gethematiseerde attractie wordt ontwikkeld, kan dit voor Deltapark Neeltje Jans de attractiewaarde vergroten.

Het thema windenergie past zoals aangegeven goed bij de huidige thematiek²⁷ en de locatie²⁸ van het park. Op het gebied van duurzame energie en toerisme zijn in Zeeland nog nauwelijks attracties aanwezig (zie bijlage 1). Het Deltapark kan bijvoorbeeld voorlichting geven over windenergie door middel van het plaatsen van informatieborden bij de windturbine op het terrein dat in gebruik is door Deltapark Neeltje Jans. Indien deze beschikbaar is, kan bijvoorbeeld ook een gondel van een windturbine gebruikt worden. Bovendien biedt de bestaande Orkaanmachine van Deltapark Neeltje Jans ons inziens een uitgelezen mogelijkheid om de kracht van de wind die gedemonstreerd wordt in deze attractie, te koppelen aan de opwekking van elektriciteit door middel van windturbines. Het lijkt ons billijk als beide partijen – E-Connection en Deltapark Neeltje Jans – de ontwikkeling van deze plannen samen ter hand nemen;

- Een aandachtspunt is de mogelijke negatieve invloed van slagschaduw op het terras. Dit zou er toe kunnen leiden dat mensen korter op het terras verblijven, met als gevolg inkomstenderving voor de exploitant. Het lijkt ons raadzaam om deze effecten te evalueren na 1 of 2 exploitatiejaren na realisatie van het windpark. De kans op negatieve invloed van slagschaduw op de terrassen van het Deltapark wordt echter klein geacht gezien de ligging en overkapping van de terrassen.

²⁷ Het Deltapark heeft enerzijds een educatieve kant met onder meer de expositie over de Watersnoodramp van 1953 en de bouw van de Oosterscheldekering. Anderzijds biedt het park plezier en vermaak waarbij (eveneens) water centraal staat.

²⁸ De omgeving wordt getypeerd door water en wind. Sinds 1991 zijn reeds windturbines aanwezig op de Oosterscheldekering in de nabijheid van Deltapark Neeltje Jans.

BIJLAGE 1

Initiatieven op het snijvlak van duurzame energie en recreatie in Zeeland:

- Ecoscope in Renesse is een natuureducatiecentrum. Deze organisatie (een BV waarbij de gemeente Schouwen-Duiveland 100% aandeelhouder is) heeft een zogenaamd 'Energiepad' ontwikkeld. Hierin gaat de bezoeker actief aan de slag met de verschillende manieren van opwekken van energie d.m.v. de natuur. Het betreft echter een kleinschalige attractie, jaarlijks trekt Ecoscope 3.000 bezoekers. De helft hiervan zijn toeristen, de ander helft zijn scholieren uit de regio;
- Testveld kleine windmolens Schoondijke (Zeeuws-Vlaanderen). Het testveld is gelegen op het Technopark, hier zijn ook enkele bedrijven gevestigd die zich richten op de windenergiebranche. Op het testveld staan verschillende soorten kleine windturbines met een maximale hoogte van 15 meter (zogenaamde miniwindturbines), die worden getest op rendement, duurzaamheid, exploitatiekosten, omgevingsinvloeden en geluidshinder. Op afspraak is het mogelijk een excursie te maken naar dit testveld.